

DE LA

Real Academia de Buenas Letras

— DE BARCELONA —

— 3 —
ABRIL A JUNIO DE 1912
— 3 —**EXPOSICIÓN SOBRE LO LIBRE «DE CIVITATE DEI» DE S. AGUSTÍ***(Continuación)*

E si ells gosaren *axi axi* ardidament contra los deus qui requieren esser fets deuant ells aquests iochs Sceniques [6] per auentura ells los leuarien de totes parts. § Sis segueix donques que los Romans no pogueren ia mes pendre, ne esperar de lurs deus negunes bones leys per intròduhirlos en bones costumes o corregir lurs maluades — los quals ells han ligats e conuençuts de lurs leys — § que sia uera cosa appar ho clarament, car lurs deus a lur honor requieren que hom los faça aquests iochs sceniques, e los Romans foragiten de totes honors aytals iochs sceniques, ço es, assaber: aquells qui fan aytals iochs; e qui mes es uolen que en aquests iochs e en aquestes ficcions dels Poetes hom diga totes les leures de lurs deus. E los Romans ueden que res no sia fet ne dit de lurs ciutadans e manaçen als Poetes si son ardit de ço a ffer. § Tota uegada aquest Plato, que ells appellen mig deu, resisti a la uana delectació de lurs deus, e si demostra aço qui ere a perfeccio e a bona doctrina dels Romans qui aytals Poetes qui axi mentien, a lur uolentat, dels deus o qui proposauen als catius homens aquests molt leixs fets dels deus; axi com si ells uolguessen mentir, los deguessen seguir; ell no uolch ells romandre ne que ells deguessen uiure en neguna Ciutat be ordenada. § Mas certes nos no dehim que aquest Plato sia deu, ne mig deu, nel comperam a algu dels sants angels de Nostro Senyor, ne a alcun propheta uertadèr ne a algun *apostol* (1), ne a qual se uol martir, ne a qual se uol hom xpistia. Daquesta sentencia nos mostraren la raho en son loch *ab* la ajuda de Deu. § Tota uegada quant ells uolen que aquest Plato sie tengut per mig deu, nos iutiam que ell es preposedor e metra al deuant dels altres; e si no de Romulus

(1) Texto latino: Nos quidem Platonem nec deum, nec semideum perhibemus; nec ulli sancto angelo summi Dei, nec ueridico prophetae, nec *apostolo alicui*, nec cuilibet Christi martyri, nec cuiquam christiano homini comparamus...

e de Ercules — iatsia aço que negunes de les istories ne dels Poetes no hagen dit, o fent que ell [6. v.] hage mort son frare, o fet algun leig crim de patricida — tota uegada deu esser preposat al deu Priape e a Cinocefale, o a tot lo menys e derrerament deu ell esser preposat al deu que ells apellauen Ffebruus o Ffebrer; dels quals deus los Romans ne reeberen alguns dels estrangers o peregrins e en partida consegraren los lurs propis (1). § En quina manera donques deffen-drien aytals deus per bons manaments e per bones leys tants de mals aparaxents de costumes e de coratges, o en quina manera pendrien ells la cura de destrouir e de tolre aquells qui ia hi eren entacats, los quals axi com desijans que lurs fets e ficcions uenguessen a la cone-xença del poble, meteren se pena a aço que aquestes orreses fossen sembrades, publicades e crescudes per les sollennitats dels iochs qui eren fets en los Theatres a fi que la molt maluada delectacio humana se ençenes de uolentat axi com si aço fos per diuinal autoritat — aço cridant Tulli a altres deus, mas en ua — lo qual com ell parlas dels Poetes dix: ¡Quantes tenebres cobren aquell; quantes pahors *amenen* aquell; quantes persones enflamen ells de cobeeiança; quant la clamor e la probacio del poble ne fins a ells, axi com la doctrina dun gran mestre e saui axi com si (2) ell uolgues dir que ells fossen e son causa de tot aquest mal! (3)

Exposicio sobre aquest capitol. § lo trasladador

En aquest .XIII. capitol monsenyor sent Agusti repren e arguex los Romans perque ells no priuaren axi be los Poetes de tota honor, com ells feeren aquells qui cantauen e recitauen los iochs Sceniques, ço es a dir: aquells qui los cantauen per bocha e per instruments, per ballar, per saltar e per contrafer les continenças de aquells de qui par-lanen, axi com eren los inglars, los menestres e los [7] altres qui eren apellats Muni, los altres Temelici — dels qual Isidorus parla en lo .VIII. libre de les *Ethimologies*— (4) com ells no fossen sino recitadors e contrafaedors de ço que los Poetes hauien fet. E fa en aquest capitol Monsenyor Sent Agusti .V. coses: Primerament ell fa ço qui dell us es dit. Segonament ell loa Plato allegant denant los deus e aproua la sentencia que ell diu dels Poetes. Terçament ell mostra que les leys dels Romans quan a algunes coses se acorden ab Plato. § Quartament ell conclou contra los deus dels Romans e mostre que los Romans eren

(1) Texto latino: quae Romani numina partim peregrina receperunt, partim sua propria sacraverunt.

(2) La partícula *si* se encuentra en el margen con una llamada del corrector.

(3) Texto latino de Cicerón citado por San Agustín, bastante alterado de las *Tusculan.* 3.: Ad quos cum accessit clamor et approbatio populi, quasi magni cuiusdam et sapientis magistri, quas illi obducunt tenebras! quos invehunt metus! quos inflammant cupiditates!

(4) Este texto de Isidoro no se ha podido encontrar en el libro VIII.

pus honests que ells e que iames ells no donaren degunes bones leys. § Quintament ell met la excellencia de la sentencia de Plato e declara pus clarament ço que ell hauia dit. § La segona partida comença la on ell diu: Mas per aventura. § La terça la on ell diu: Mas les leys dels Romans. § La .IIII. la on ell diu: Sis segueix donques. § La .V. la on ell diu: Mas certes nos no dehim etc. § Apres quant ell diu —parlant de Plato que ell iutga que hom deuia foragitar los Poetes de la ciutat ben ordenada— § tu deus saber que aço es del libre de Plato quis appella de la cosa publicha lo qual ell ordona per mostrar de cascuna Ciutat quina deuia esser. E de aço fa mencio Matrobi sobre lo libra del somni de Scipio; sis fa Tulli en lo segon libre de questions tusculanes que diu que Plato *foragita*, ço es a dir: mes los Poetes deffora de la Ciutat *segons* ell ordona. § Apres la on ell parla de Plato e de (1).... de la distinció dels deus que Labeo met. Tu deus saber que aquell Labeo fou vn gran doctor entre los pagans es asoptilia a trobar moltes coses entre les quals ell mes .III. maneres de deus e de potestats celestials, ço es, assaber: los deus e aquells eren los sobirans, los [7 v.] migs deus e aquells eren en lo mig loch, e los heroes e aquells hauian lo pus baix loch e lo pus baix grau. De aquests Eroes diu Isidorus en lo .VIII. libre de ses Ethimologies en lo derrer capitol (2) que los grechs tenien que aço eren les animas de algunes bones persones qui per lurs merits e per lur bona uida hauian seruit que les lurs animas fossen en laer. O per aço son ells apellats Eroes e son dits Eroès per ço que ell uol aytant dir com homens del aer, e tals qui son dignes de habitar en laer per lur saulesa e per lur força. § Los mijancers deus eren aquells qui de hòmens eren estats fets deus e tota negada no los tenia hom perfectament per deus; e segons la oppinio dels pagans aquests deus mijans hauien lur habitacio en lo çel axí com Romulus e Ercules. Del qual Romulus Monsenyor Sent Agustí parla en lo capitol subseguent. E alguns qui no uolgueren metre diferencia entre los Eroes e mig deus, mas donaren a tots aquells deus sitis en layre don parla Lucha (3) en lo començament de son nouen libre. Mas Matrobi met distincio entre los deus del çel e

(1) El pergamino está consumido por la causa de que se habló en el preámbulo.

(2) S. Isid. *Etyim.*, lib. VIII, cap. XI., n. 98.:

Heroes dicunt a Junone traxisse nomen. Græce enim Juno Ἥρη appellatur, et ideo nescio quis filius ejus, secundum Græcorum fabulam, Ἥρος fuit nuncupatus? Hoc videlicet, velut mysticum significante fabula, quod aer Junoni deputatur, ubi volunt *Heroes habitare*. Quo nomine appellant alicujus meriti animas defunctorum quasi ἀηρώας, id est, *viros ærios*, et cælo dignos propter sapientiam et fortitudinem.

(3) *M. Annaei Lucani*, De bello civili, libri X, Lugd. 1535.
Lib. IX., vers. 5 y sig....

Qua niger astriferis connectitur axibus æër,
Quodque patet terras inter lunæque meatus
Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Inocuos vita patientes ætheris imi
Fecit, et æternos animam collegit in orbes

del aer e altres deus, e tota uegada al deuant e al dessus de tots aquells deus ell met vn deu lo qual ell apella Noys (?); qui uol aytant dir com prouidencia diuinal segons Papias (1) o la uolentat de deu; e segons chatolicon es dita la pensa o la raho o la sobirana par (2).... anima. E quant es dels deus ells no fehien negun dupte que ells no fossen al çel. § Ara hi hauia altres que ells appellaucn manes e aquest mot ere pres generalment per totes animas dels morts; e tota uegada per *special* eren elles preses per totes animas que deualauen en Infern; per aço que los pagans tenien que les animas de aquells qui morien anauen [8] en infern tot dret, e eren appellades animas dinfern o infernades. E per aço Labeo no les mes entre los deus ne entre los nigs deus ne entre los Eroes. § Apres quant ell parla en aquest capitol e diu que aquest Plato no deu esser tengut ne per deu, ne per mig òeu e que de aço ell enten a parlar apres, tu deus saber que aço sera en lo .VIII. libre en lo .XIII. e XIII. capitols (3) § apres quant ell parla de Romulus e Ercules. Tu deus saber que aço es .I. gran reprobament qui ell los dona e o diu per vna molt gran manera de escarn. § Per lenteniment de la qual cosa tu deus saber que ell uol açi metre dues istories molt notables: la vna de Romulus e laltra de Ercules. De aquella de Romulus parla Titus Liuius (4) en lo començament de son libre qui diu qué Remus e Romulus foren .II. germans qui primerament començaren a murar la Ciutat de Roma. E com quascu desijas de hauer la senyoria e de regnar tot sol, e ells no sabessen trobar per que la .I. degues senyoreiar abans que laltre —per ço que hom no trobaua entre ells deguna primogenitura com ells fossen abdosos de vna nentrada, e no so sabes hom qual dells hauia estat primer nat, ells alegiren assaber per augurri qui es vna forma de deuinat quis fa o per cant de oçells o per diuinadors— qual dells deuria senyoreiar e de

(1) Consultados los fragmentos de los dos Papias conocidos, uno griego y otro latino, no se ha encontrado nada que ni remotamente pueda acercarse a la interpretación del autor de nuestro manuscrito.

(2) Texto carcomido.

(3) Liber Octauus. Cap. XIII. De sententia Platonis, qua definiuit deos non esse nisi bonos amicosque virtutum. Cap. XIV. De opinione eorum qui rationales animas trium generum esse dixerunt, id est, in diis coelestibus, in daemonibus aëriis et in hominibus terrenis.

Texto catalán.—De la sentència de Plato per la qual ell lutia que los deus no eren altres sino aquells qui eren bons e amichs de virtuts.—De la *opinio* de aquells qui dehien que les animas rasonables eren de .III. maneres, ço es, assaber: los deus celestials, els diables els homens terrenals.

(4) Tito Livio, *Historia Romana*, lib. I, n.º VI y VII:

Quoniam gemini essent, nec ætatis verecundia discrimen facere posset, ut dii, quorum tutelæ ea loca essent, auguriis legerent, qui nomen novæ urbi darent, qui conditam imperio regeret, Palatium Romulus, Remus Aventinum ad inaugurandum templa capiunt.

VIII. Priori Remo augurium venisse fertur sex vultures; jamque, nuntiato augurio, quum duplex numerus Romulo se ostendisset, utrumque regem sua multitudo consalutaverat: tempore illi præcepto, at hi numero avium, regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi, certamine irarum ad eandem vertuntur: ibi in turba ictus Remus cecidit....

Edición *l'ido*, 1844, París, pág. 8.)

qual dells la Ciutat pendria son nom. Si auisaren dues *montanyes* (?) e hi muntaren ab lur companyia, ço es assaber: Remus en lo mont Auenti e Romulus en lo mont Paleti, e entraren en lo temple e feeren lurs sacrificis. E aço fet anaren als auguraments o deuïnams, e primerament apparagueren a Remus .VI. aucells uoltors, e assats tost aperagueren .XII. a Romulus. Llaores aquells qui eren uenguts ab ells saludaren quascu lo [8. v.] seu com a Rey, ço es assaber: Remus per aço que primerament li apparegueren los uoltors, e los altres Romulus per ço que los uoltors li eren apareguts en doble nombre. Don alguns dien que gran debat sen mogue entre abdues les parts en lo qual debat Remus fou occis per son frare. Tota ueguada Titus Liuius e Fflorus en son Epithome e Orosi tenen que la senyoria romas a Romulus e que Romus no fou pas mort per aquesta causa, mas que per aço que contra lo dit de Romulus ell passa los valls y salta fora los murs. § De aço has tu diuerses oppinions: Car Titus Liuius diu que ell fou mort per Romulus per ço que ell se trufaua dels petits murs que ell hauia fets e salta ultra; o que ell lo feu alciure de vn rastell per un seu caualler appellat Sabius e aquesta oppinio posa Titus Liuius en lo començament de son libre. E Fflorus in Ephetomate posa que es dupte si fou mort o per ço que ell passa los murs contra lo manament o per manament de Romulus. § Tota uegada Ouidi en son .III. libre de Fastis (1) se esforça de escusar Romulus dient que ell hauia comesos a edificar sos murs a vn appellat Celer —qui uol aytant dir com iuerços— e a aquell hauia manat que si algu passaua los murs que ell lo matas. Sis esdeuench que Remus qui no sabia res de aquest manament uengue la e reguarda la poquesa dels murse (2)..... E per manera de derrisio e de truffa salta (3)..... E tentost aquest Celer uengue de part *derrera* e ual matar. Don quant uench a la conexença de Romulus, ell ne fou molt dolent. § Mas per tal que aço fos eximpli als altres ell o' dissimula e sen passa assats leugerament. § Per

(1) Generalmente sigue la exposición de Ovidio en los libros I, II, III, y en particular el IV, versos 521 y siguientes:

Contrahere agrestes, et moenia ponere utrique
 Conuenit: ambigitur, moenia ponat uter.
 Nil opus est, dixit, certamine, Romulus, ullo.
 Magna fides auium est: experiamur aues.
 Res placet: alter inquit memorosi saxa Palati;
 Alter Aventinum mane cacumen adit.
 Sex Remus; hic volucres bis sex videt ordine: pacto
 Statur, et arbitrium Romulus urbis habet.

Quod Remus ignorans, humiles contemnere muros
 Cœpit; et: His populus, dicere, tutus erit?
 Nec mora, transiuit: rutro Celer occupat ausum.
 Ille premit duram sanguinolentus humum.

(Edición *Didot*, París 1858, págs. 617 y 618.)

(2) y (3) Texto carcomido.

prouar aquesta oppinió Ouidi en lo .VI. libre de *Fastis* recompta que la anima de [9] Remus apparech a Faustulus (1) qui fou aquell qui los troba quant ells foren gitats e los aporta a Lorença sa muller qui los nodri la qual acusaua aquell Çeler de la mort de Remus e escusaua Romulus. E aquestes coses son contengudes en .II. uersos que començen: Seue Çeler (2) etc. Tota uegada es assaber que tot ço que Ouidi ne diu ell o diu per ficció o cobrint la uera istoria e te per ueritat que ell auencie o feu auenció son frare, car com ell parla daquest mot Çeler —qui uol aytant dir com yuerços— ell mostra e uol mostrar la cuyta e calor e fallonia que aquell Romulus hauia, per la qual ell fou escmogut a matar son frare soptosament e fees deliberació e no pas per negun iuy de raho. E aço se demostra assats per lo enteniment de Ouidi sobre aquest pas quel *ligi* (?) be e quen pren lo uertader enteniment. E axi u posa Orosi (3) en lo .II. libre de son *Orneste*; e Eutropi (4) en son primer libre. § E aquesta oppinió senti monsenyor sent Agusti axi com appar açi apres en lo .III. libre en lo .VI. capitol apres la on ell parla de Ercules: Tu deus saber que aquest Ercules fou axi diuers e axi barallos que isque fore de seny; e fou axi ple de uicis e de peccats que per inpasciència o en altra manera ell se gita en .I. foch e ell mateix se crema, axi com diu Crisantus Addriadeus. E Senecha en sa primera tragedia diu que ell mata sos propis fills e sa muller en .I. na fello..... sola en que fo. E la o poras tu ueure tot copiosament. § Apres la *on* parla del deu Priape (5), tu deus saber que aquest deu Priape fou .I. hom que per la *grandaria* de son membre caygue en axi gran gracia deuers los grechs que ell ne feeren .I. deu que apellauen lo deu dels orts, ço es assaber lo deu dels gredins (?) de que nos parlarem açi apres pus copiosament en lo .III. libre. § Aquest deu Priape,

(1) Esta cita está equivocada, pues aparece en *Ovidio*, libro V, verso 451 y siguientes:

Romulus ut tumulo fraternas condidit umbras,
Et male veloci justa soluta Remo:
Faustulus infelix, et passis Acca capillis
Spargebant lacrymis ossa perusta suis.

.....
Umbra cruenta Remi visa est adsistere lecto,
Atque hæc exiguo marmure uerbre loqui:
.....

(Edición *Didot*, pág. 631.)

(2) Lib. V. *De Fastis*, vers. 469 y 470:

Saue Celer, crudelem animam per vulnera reddas;
Utque ego, sub terras sanguinolentus eas.

(Edición *Didot*, pág. 631.)

(3) *P. Orosio*, *Historiarum lib. II*, cap. IV:

Itaque Romulus, interfecto primum avo Numitore, dehinc Remo fratre, arripuit imperium, Urbemque constituit: regnum avi, muros fratris, templum soceri sanguine deditavit...

(4) En las dos obras de Eutropio nada se encuentra que haga referencia á lo que dice el *trasladador*.

(5) Sobre este nombre propio y su significado puede verse: *Hor. Sat. I, 8. Mart. 14, 69. Virg. Geog. 4, 111. Ouid. Met. 9, etc.*

segons Isidorus en lo .VIII. libre de les Etimologies (1), es apellat Beel e es apellat simulacre o ydola de tota desonor e de tota uilania e fo propiament la ydola de Moab, que ere sobrenomenad de Baal, la qual ell mes (2)..... ya de Ffagor e per ço es apellada Belfegor e per aço los latins (3)..... dels ors. § Apres quant ell parla de Cinocephale, tu deus saber que *ere monstruu* en natura, segons ço que diu Isidorus en lo .XI. libre de les Ethimologies (4) en lo derrer capitol; e ha cap axi com a ca, lo qual monstruu monsenyor sent Agusti reputa que aço fou Ermes o Mercuri de Egipte, per aço que açi apres en lo .III. libre en lo .XII. capitol ell diu que ha gran marauella si aquella [9. v.] Berentitie de que nos hauem desus parlat pogue engendrar lo Cinocephale que despuys per lonch temps uengue en Egipte. § Aquest Cinocephale segons Isidorus es apellat Mercuri o Ermes per ço com ell ha cap de cha; per ço com lo cha es bestia sauia e engeniosa e molt inquirent, axi com diu Isidorus en lo .VIII. libre de ses Etimologies en lo derrer capitol. E per ço que aquest Ermes o Mercuri fou axi saui los Romans seguint la forma dels egipcians ne feeren .I. mig deu. Que aquest Mercuri sia signat ab testa de cha tu o has per la descripcio e ethimologizacio que met Fulgenci en lo libre de ses Mithologies, en lo primer libre, en lo capitol de Mercuri, que diu axi que Mercuri es dit per aço que ell se entramet de les faenes e es propiament atribuit als mercaders, axi com aquell qui ha la cura de les merceries e mercaderies, per les quals coses tot mercader pot esser apellat Mercuri e pot esser dit encara Ermes, per ço com Ermes en greguesch ual aytant com parlador e tractador sauia ment o hom eloquent la qual cosa es necessaria a tot mercader. § Altra uegada es apellat Mercurius per aço que entre les mercaderies e los mercaders e los uenedors e los compradors corren moltes paraules per diuersos mijancers e corredors. E si tu o uols ueure pus copiosament ueges Ffulgenci sobre aquest pas, en lo libre de les Mithologies e Isidorus en lo dit .VIII. libre de les Ethimologies (5). Encara diu aquell qui feu (6)..... de la natura de les coses que a .I. Rey de França apellat Loys fou aportat .I. de aquests Cinocephales tot uiu qui hauia cap de cha e lo sobre pus ere axi com de .I. hom, e hauia les cames e los braços nuus, de la forma de .I. hom, lo coll blanch, lo dors palos, es lauaua, es assehia, axi com .I. hom, e meniaua honestament, e portaua la uianda a sa bocha, e meniaua carn cuyta e beuia

(1) *Etym.*, lib. VIII, cap. XI, n.º 24:

Beelphegor interpretatur simulacrum ignominie; idolum enim fuit Moab, cognomento Baal, super montem Phegor, quem Latini Priapum vocant, deum hortorum.

(2), (3) y (6) Texto carcomido.

(4) *Etym.*, lib. XI, cap. III, n.º 15:

Cynocephali appellantur eo quod canina capita habeant, quosque ipse latratus magis bestias quam homines confitetur: hi in India nascuntur.

(5) *Etym.*, lib. VIII, cap. XI, núms. 45, 46:

Mercurium, sermonem interpretantur. Nam ideo *Mercurius* quasi *medius curreus*.... Ideo et mercibus processse quia inter vendentes et ementes sermo fit medius....

uolenters vi. § E Solinus en lo libre de les (1).... del mon, en lo capitol de India, diu que han grans uncles cor (2).... de ques deffenen. A la qual cosa se acorda lo actor de la yma (3).... e diu que ells se uesten de pells de bisties. E que aquest Mercuri o Ermes fos tengut axi com a mig deu tu o has per Lucha en son .VII. libre sobre los uerses qui començen: Sic nos in templa. E per son seny e saniesa los Romans lo adoraren seguint la uia dels egipcians. § Encara deus tu saber que ells foren molts Ermes o Mercuris axi com monsenyor sent Agusti [10] diu açi apres en lo .VIII. libre, en lo .VI. capitol apres la on parla de Februus e de Febris. Tu deus saber que alguns libres han Februs; los altres han Febr. E segons aquells qui han Febr. qui uol dir la febra, tu deus saber que, axi com diu Lactanci en lo primer libre de ses Institucions, los Romans hagueren los mals per deus, ço es assaber: Rogesa, groguesa e la ffebra, dels quals monsenyor sent Agusti parlara açi apres. Don la festa de Roiura segons que diu Ouidi en lo libre de Fastis ere celebrada uers la fi de Abril, ço es assaber: a .VI. de les kalendes de Maig, e la adorauen, axi com diu Ouidi (4), per tal que ella no cremas los blats ne dapnificas los istruments necessaris a treballar, e per aquesta manera adoraren la febra a fi que ella nols tingues nels traballas. E de aço recompte Valeri en son .II. libre en lo primer capitol la on ell diu que ells portauen reuerencia als altres deus a fi que ells los feessen be e la febra a fi que ella nols nogues. E en aquest loch Valeri descriu los .III. temples qui eren a Roma consegrats a aquella febra la on ella era adorada. E per aço tu pots ueure que aquests .III. deus eren del nombre dels maluats deus qui podien noure e no podien res profitar. E segons aquells qui han Ffebrus, tu deus saber que segons los pagants aquest ere lo deu dels traspassats qui *ual dir* tant com Pluto qui segons los poetes es lo deu dinfern; al qual deu (5).... en Ffebrer se fahien los sacrificis e les purgacions per les animas dels traspassats. E daquest Februs es dit lo mes de Ffebrer segons chatolicon. E fou aquest mes trobat per Numa Pompilius, segon Rey de Roma, segon Ouidi de Fastis en son primer libre (6), car ell aiusta .II. mesos

(1), (2), (3) y (5) Texto carcomido.

(4) *Ouidio*, De Fastis, lib. II, vers. 19 y siguientes:

Februa Romani dixere piamina patres:
Nunc quoque dant verbo plurima signa fidem.
Pontifices ab Rege petunt, et Flamine Ianas,
Quis veteri lingua Februa nomen erat:
Quæque capit licitor domibus purgamina certis,
Torrida cum mica farra vocantur idem;
.....
Mensis ab his dictus, secta quia pelle Luperci
Omne solum iustrant, idque piamen habent.

(Edición *Didot*, Paris, 1838, pág. 558.)

(6) *Ouidio*, De Fastis, lib. I, vers. 39 y siguientes:

en lany, ço es assaber: Janer per la amor de Janus e Febrer per amor del deu Ffebrus qui, axi com dit es, ere apellat lo deu dels morts; car Romulus non hauia fets lauores sino .X. e ere lauores Març lo primer, e eren lauores los sacrificis dels morts appellats februa que hom fahia. E las fahien los (1).... nar e fahien sacrifici (a) de lur sanch a aquest Februs; e per aquesta (2)..... Ouidi de fastis en lo .II. capitol del primer libre e en lo començament *del* segon libre. on diu que aquest Ffebrua (3) significa moltes coses. § Apres la on ell parla dels deus pelegrins monsenyor sent Agusti uol dir que los Romans prengueren alguns deus dels estrangers axi com Jupiter, Mercuri e Sculapius e altres e alguns prengueren de si mateys e conseqreren axi com Romulus que ells apellaren [10. v.] deu Quirin, Ffebrus e molts altres sens nombre.

Que los Romans instituhiren a ells alguns deus per legoteria (4) e no per raho .XV. capitols.

¿Mas quina raho pot hom metre en la eleccio dels deus e encara dels falsos deus qui no degen pus esser dit lagot? (5) com ells tengueren que aquest Plato qui uolgre esser tengut per mig deu qui tant treballa per disputacions a fi que les costumes de les humanes penses no fossen corrupudes ques deu principalment esquivar; e tota uegada ells no cuydaren que fos digna de hauer .I. na petita casa en lo temple que fos adorat, e ells preposaren lur Romulus a molts altres deus jatsia que lur doctrina secreta mane a aquell Romulus mig deu mes auant que deu. Car ells li instituhiren lo preuera dial qui ere .I. na manera de presbiterat de axi gran excellencia en los lochs dedicats a lurs deus, axi com lo capell que ell portaua que fa testimoni que uolgueren que ni hagues .III. tensolament instituits a .III. de lurs deus, ço es assaber: lo Dial a Jupiter, lo Marçial a Març, lo Quirinal a Romulus. Per aço

Martis erat primus mensis, Venerisque secundus
Hæc generis princeps, ipsius ille pater:
Tertius a senibus; juvenum de nomine quartus:
Quæ sequitur numero turba notata fuit.
At Numa nec Janum, nec avitas præterit umbras,
Mensis antiquis apposuitque duos.

(Edición Didot, París, 1838, pág. 542.)

(1) y (2). Texto carcomido.

(3) Ouidio, De Fastis, lib. II, vers. 19 y siguientes ya citados.

Le mot *februa*, dans la langue sabine, avait la même signification que le mot *purgamentum* dans la langue latine; tout ce qui servait aux expiations était appelé du nom générique de *februa*; comme le plupart des fêtes du dernier mois de l'année romaine n'étaient que des expiations, il en prit le nom de *februarius*. — M. Nisard. Ovide, Paris, 1838, Didot.

(4) Texto latino: Quod Romani quosdam sibi deos non ratione, sed *adulatione* instituerint.

(5) Texto latino: Quæ autem illic eligendorum deorum etiam ipsorum falsorum ratio, ac non potius *adulatio* est?

que per la ben uolença dels ciutadans axi com si fos reebut en lo çel, ell fou despuys apellat lo deu Quirin. E per ço en aquesta honor aquest Romulus es preposat e mes al deuant de Neptune e de Pluto qui foren germans de Jupiter e a Saturn qui fou lur pare, en aço que lo presbiterat *ells lo donaren* per gran cosa a Jupiter, ells lo li donaren egualment, e a Març (1)..... pare per amor dell (2).

Exposicio sobre aquest capitol. § lo trasladador

En aquest .XV. capitol monsenyor sent Agusti répren los Romans de la maluada electio de lurs deus, e primerament que com haguessen fet de Romulus .I. deu axi com a molt gran, tota uegada no feeren ne consentiren a Plato, que tenien per mig deu, neguna petita casa en lo temple; jatsia que Senecha en .I. na epistola digue que per ço com ell uisque .LXXXI. anys los athenienses li feren sacrifici apres sa mort dients que aquest nombre *qui conte* .IX. negades .IX. ere lo pus perfet sobre tots los altres § Segonament (3)..... per tal que iatsia que aquest Romulus segons la doctrina de Labeo (4)..... sino mig deu, tota uegada non feren solament .I. deu mas .I. *molt gran* deu, lo qual ells meteren apres Jupiter e lo appellaren lo deu Quirin, ço es assaber: lo deu de la lança o asta que portaue. Car quirus ual aytant com lança en lengua sabina. E li fehien e çelebrauen moltes festes en lany a molts iorns axi com appar per lo calender de Ouidi sobrè lo libre de Fastis [11]. § E que sia ner apar per Titus Linius (5) en son primer libre, car ell diu que Numa Pompilius qui fou lo .II. Rey de Roma ordonant aço ques pertanyie als ministres de les coses diuinals ordona .III. flaminers, ço es assaber: .I. qui fou apellat lo flamine dial per ço com ell ere continuament e quiscun iorn en lo temple de Jupiter axi com diu Vgnici e ere uestit de nobles robes e sehie en chadire reyal. A aquest flamine dial Numa ne aiusta .II. altres, ço es assaber: a Mars .I., e laltre al deu Quiri, ço es assaber: a aquest Romulus que per la causa desus dita ere apellat lo deu Quiri. E fo aquest .III. flamine ordonat al temple de Mars a la contemplacio de Romulus per ço que hom tenia que ere son fill o autrement ell non haguere haguts. Per l'enteniment de la qual cosa tu deus saber axi com dit es que los Romans tengueren que aquest Romulus fos fill de Mars qui es lo deu de les batalles per ço que ell fou hom de guerra e gran bataller. De aço recompte Ouidi en lo .III.

(1) Texto carcomido.

(2) Texto latino: Ac per hoc et Neptuno et Plutoni, fratribus Jovi, et ipsi Saturno, patri eorum, isto Romulus honore *prolatus est*, ut pro magno sacerdotium, quod Jovi tribuerunt, hoc etiam huic tribuerent, et *Marti tanquam patri ejus*, forsitan propter ipsum.

(3) y (4) Texto consumido.

(5) *T. Liv.*, Hist. Rom., lib. I, XX... ne sacra regiae vicis desererentur, flaminem Jovi assiduam sacerdotem creavit, insignique eum veste et curuli regia sella adornavit. Huic duos flamines adiecit: Marti unum, alterum Quirino.

libre de Faustis (1) on diu que com .I. na uerge consecrada al temple de Ueste apellada Rea Siluia altrement Iia (2) fos uenguda .I. iorn per pendre ayga e per si mateixa lauar e ella fos huiada, ella mes baix arrera son canti, es adormi e lauores uench Mars quis gita ab ella e engendra en ella en vna uentrada Remus e Romulus. § De aço parla Eusebi en ses Cronicas qui *diu que* en lo primer any de Osias, Rey de Juda, Remus e Romulus *nasquerèn* (3)... e de Iia. E Justi en lo .XLIII. libre diu que Rea Siluia qui fou filla (4)... fou feta monia sagrada e preueressa en lo temple de Ueste en lo qual *ella* hague .II. infants en .I. na uentrada, e es dupte si foren de adulter o de Mars. Tota uegada es clar e cert que los poetes qui fenyien Mars esser deu de les batalles no fou son pare; o pot esser que algun diable incube dormi ab ella e que per alcun art de diable ella concebe aquests .II. infants. E daço sera parlat pus copiosament en lo .III. libre sobre lo .III. capitol. § En quina manera aquest Romulus fo fet deu Ouidi ne parla en lo primer *libre* de Fastis (5). E Titus Livius (6) en lo primer libre qui diu que com ell comptas so (7)... loch apellat los stanys o les mars de la cabra .I. na gran tempesta esdeuench e .I. gran tro e .I. na gran pluia. E axi com en .I. gran remoli e .I. nouol ell fou arrepat, lauat e aportat de tota la companyia que aqui ere e iames despuys no fou uist. E per axo la gran multitut de les gents qui la eren, cuydaren que ell fos tresposat en lo çel axi com a deu; los altres dien que lo poble [11. v.] lo auorria e per ço lo matàren el pacciaren per peçes. § Mas la opinio

(1) Libro III, vers. 11 y sig.:

Silvia Vestalis, quid enim valet inde moveri?
 Sacra lavaturas mane petebat aquas.
 Ventum erat ad molli declivem tramite ripam,
 Ponitur e summo fictilis urna coma.
 Fessa resedit humi, ventosque accepit aperto
 Pectore, turbatas restituitque comas.
 Dum sedet, umbrosæ salices, volucresque canoræ,
 Fecerunt somnos, et leve murmur aquæ.
 Blanda quies victis furtim subrepsit ocellis;
 Et cadit a mento languidafacta manus.
 Mars videt hanc, visamque cupit, potiturque cupitam,
 Et sua divina furta fefellit ope.
 Somnus abit: jacet illa gravis: jam scilicet intra
 Viscera, Romane conditor urbis eras.

(Edición Didot, París, 1838, pág. 578.)

(2) Ovidio, lib. II, vers. 383:

Iia Vestalis coelestia semina partu
 Ediderat, patruo regna tenente suo.

(3), (4) y (7) Texto consumido.

(5) Lib. I, textos citados.

(6) T. Liv., Hist. Rom., lib. I, n. XVI.

His immortalibus editis operibus, quum ad exercitum recensendum concionem in campo ad Capræ paludem haberet, subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque tam denso regem operuit nimbo, ut conspectum ejus concioni abstulerit. Nec deinde in terris Romulus fuit.

que ell fos deu fou aprouada per .I. apellat Julius Proculus qui diu aquest Romulus li ere aparegut en lo cami. E com aquell qui ere ia fet deu li havia manades moltes coses. E de aço parlava monsenyor sent Agustí açi apres en lo .III. libre en lo .XV. capitol (1). Apres per saber la ueritat de aquestes flaminies dials, tu deus saber que tot axi com los xpristians han patriarques, archabisbes, bisbes e preueres axi hauien los pagants Prothoflaminés, Archiflaminés e Flaminés axi com apar en lo decret en la .LXXX. distinctio en lo capitol in illis. E en lo loch de aquest protoflaminés nostre senyor sent .P. ordoná los Patriarques e aquells de egual grau. E en lo loch dels Archiflaminés ell ordoná los Archabisbes. E tots los preueres eren indiffirentment ordonats apellats flaminés per los pagans axi com apar en la .XXVIII. na distinctio en lo capitol clerós. E aço foren aquells qui foren ordonats bisbes axi com apar per lo capitol in illis desus allegat. E eren tots aquests preueres que apellauen flaminés axi apellats per lo fil don lur cap ere ligat com ells uolien exir defora lo cap tot descubert. E aço ere vna de les cerimonies ques pertanyien al flamine. Tota uegada tu deus saber que los .III. flaminés de que ell..... eren dels primers e dels pus grans e pus no hauia en Roma de aquell (2)..... que desus tots ells ni hagues .I. qui ere lo sobiran bisbe axi com nos hanem lo Papa. Axí com diu Valeri en son primer libre en lo primer capitol (3) e Suethonius dels .XII. Cesarians en lo començament de son libre. § De aquest flamine dial recompta Gellius (4) en son .XI. libre, De noctibus acticis, que ell ere de gran autoritat e li atribueix moltes çerimonies axi com ell diu que ha trobat en los libres de Castus e de Ffabius Pictor. Primerament lo flamine dial per sa religio deu anar a cauall. Item no deu anar (5)..... ne menar ost supposat que o requerra. § De aço has tu exempli en (6)..... lo primer libre, en lo primer capitol on ell diu que Marcellus (7)..... sobiran bisbe no uolgue soferir que Postimius qui era consol e flamine consagrat a Mars qui requerie que hom lo levas anar contra aquells de Africha e exis fora la ciutat dient que no li semblaua iusta cosa que per la guerra hom levas aseruir los deus e cessar de les çerimonies. Daltra part nos pertany de iurar per flamine dial. Item no denia aportar gens de anell [12] si aço no ere en certa forma. Item no ere legut a negu traure foch de la casa del flamine dial si donchs no ere sagrat. Item si neguna persona o altre home entraue en sa casa

(1) Texto latino: De Romulo viderit adulatio fabulosa, quæ perhibetur receptus in caelum: viderint quidam scriptores eorum, qui eum propter ferocitatem a senatu discerptum esse dixerunt subornatumque nescio quem Julium Proculum, qui eum sibi apparuisse diceret, eumque per se populo mandasse Romano, ut inter numina coleretur; *Migne P. L.*, T. 41.

(2), (5) y (7) Texto carcomido.

(3) *Val. Máximo Ejem. y Virtud mor.*, lib. I, cap. I y lib. IX, cap. II.

(4) *A. Gell., Noctes Atticae*, Commentariis A. Thys et J. Olsel.—Lug. 1666, P. Leffen. Lib. I, cap. XII, Nota 9; Lib. X, cap. XV, a que se refiere el *trasladador*, y no el XI.

(6) Véase *Val. Max.*, ob. cit., lib. I, cap. I. Lo carcomido del texto podría suplirse: *Valeri en..*

tentost lo couenia soltar e metra deffora los ferres per las canals o descobrir la casa e gitarles en la carrera. En son capell ne en sa correge ne en tots sos uestiments no hauia degun nou. Si negun hom ere menat per correr la uila e podia uenir fins als seus peus ell ere estort per aquells iorns. Negu qui no fos franch nol rahie ne tenia sa persona. Ell no tocava a cabra ne a neguna carn crua ne morta ne edra ne a faua. La causa per que la qual lo flamine no tocha a la faua es axi com diu Plini (1) en lo .XV. libre de Natural istoria per aço que Varro tenia que en la flor de la faua eren escrites letres de dol e de plor. E axi com ell diu en aquest loch per ço com alguns tenien que les animas dels trespassats son en la faua tota uegada la loha ell sobre tots altres cuynats. E quant es de edra Plini en aquest libre mateix diu que edra es malaudentrosa e infortunada erba en tots sacrificis e en totes coronas per ço com ella es de dol e es per la laur negra que aquell hi ueu; lo fust del lit del flamine en lo qual ell posaua sos peus deua esser espolsat de terra delicada o de argile. Estaua .III. iorns sens gitarse en lit. Lo flamine ere cascun iorn festaiat. § Item Massurius qui fo (2)... met altres çerimonies, que ell hi atribueix, les quals son (3).... tocaue a neguna persona morta ne anaua a negun cors ne (4).... hom cramas cors mort. Ell no meniaua gens de pa on hagues leuat. No deua star fora casa sens capell. Negu no sehia a sa taula ne deuant ell si no ere lo Rey dels sacrificis. Ell nos podia departir de sa muller si aço no ere per mort. Si sa muller moria ell no ere pus flamine. Negu no anaua en lo loch on ell staua per lo dit del pretor ne lo flamine dial ne lo preuere del temple de Veste qui ere .I. na deessa no eren tenguts de res a firmar per sacrament mas eren creeguts per lur simpla paraula... Encara diu Marchus Uarro en lo .II. libre de les coses divinals que lo flamine dial porta sol e no negun altre son capell blanch. E diu que aquesta cosa es per demostrar que ell es lo sobira e molt gran, o per ço que hom deu fer sacrifici a Jupiter de bisties e altres coses blanques e que sien pures sens esser corrupudes. § Moltes altres çerimonies hi ha que nos leixam per abre [12. v.] uiar, les quals tu pots ueure en lo dit .XI. libre de Gellius (5) apres la on ell parla de Pluto e de Neptu-

(1) Plinio, lib. XVIII, cap. XII, not. A. Thys et J. Oisel:

Quin et prisco ritu fabacia suae religionis diis in sacro est praxalens pulmentari cibo, et hebetare sensus existimata, insomnia quoque facere: ob hoc Pythagorica sententia damnata, vel (ut alii tradidere) quoniam mortuorum anima suat in ea: qua de causa parentando utique assumitur.

(2), (3) y (4) Texto consumido.

(5) La cita está equivocada; debe decir A. Gel., lib. X, cap. XV: *Equo Dialem flaminem vehi religio est; classem prociatam extra pomerium, id est, exercitum armatum videre; idcirco rarenter flamen Dialis creatus consul est, quum bella consulibus mandabantur; item iurare Dialem fas numquam est; item annulo uti nisi per uio cassoque fas non est; ignem e flaminia, id est, flaminis Dialis domo nisi in sacrum efferrí jus non est; vinculum et aedes ejus introierit, solui necesse est; vincula per impluuium in tegulas subduci, atque inde foras in viam dimitti; nondum in apice neque in ciuctu neque alia in parte ullum habet; si quis ad verberandum ducatur, si ad pedes ejus supplex procubuerit, eo die verberari placulum est;*

nus. Tu deus saber que los poetes fenyen que Jupiter, Pluto e Neptunus foren frares e fills de Saturn en fan .III. deus. E dien que Jupiter es deu del cel, Neptunus deu de les aygues e Pluto deu dinfern. Tota vegada diu Lactenci en lo primer libre de les institucions que en ueritat ells foren frares e fills de Saturn e regnaren en .III. parts, ço es, assaber: que Jupiter tengue les partides de alt, Pluto les baties e Neptuno regna segons les rieres e les partides de la mar.

DR. GUMERSINDO ALABART

(Continuadà)

NOTICIA DEL VOLÚM TERCER

DEL

'Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña por el Dr. D. Josef Salat'

(Acabament)

TAULA V

Núm. 1. — *Proclamació a Madrid de D. Ferràn VII (IV de Catalunya), en 1808.*

Fa constar que és de plata y que n'hi ha de diferents mòdul y pes.

Núm. 2. — *Peça mallorquina de 30 sous, del any 1808 (duro).*

Es un exemplar semblant al descrit y gravat en el Tomo I, plana 284, Taul. V, núm. 20, solament que en aquèsta hi mancan los ressegells FER y VII. En Salat suposa aquesta omissió intencionada; però també podria ésser casual, per haver passat inadvertida la peça al gravarse en les de la seva emissió aquells ressegells, cada un dels quals tenia el seu punxó o encuny independent.

capillum Dialis, nisi qui liber homo est, non detonset; capram et carnem incoctam et ederam et fabam neque tangere Diali mos est neque nominare; propagines e vitibus altius protentos non succidat; pedes lecti, in quo cubat, luto tenui circumlitos esse oportet; et de eo lecto trinotium continuum non decubat; neque in eo lecto cubare alium fas est, neque apud ejus lecti fulerum capsulam esse cum strue atque ferro oportet; ungiunt Dialis et capilli segmina subter arborem felicem terra operiuntur; Dialis quotidie festatus est; sine apice sub divo esse licitum non est, sub tecto uti liceret, non pridem a pontificibus constitutum.....; farinam fermento imbutam attingere ei fas non est; tunicam intimam, nisi in locis rectis, non exiit, ne sub celo, tanquam sub oculis Jovis, nudus sit; super flaminem Dialem in convivio, nisi rex sacrificulus, haud quisquam alius accumbit; uxorem si amisit, flaminio decedit; matrimonium flaminis nisi morte dirimi non est jus; locum, in quo bustum est, nunquam ingreditur; mortuum nunquam attingit; funus tamen exsequi non est religio.....